

УДК 378.091.12-051:004:78

ДО ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОСТІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТИ

Дворник Ю. Ф.

Стаття присвячена розгляду питань структури творчої особистості та творчого процесу. У структурі творчої особистості охарактеризовано мотиваційний, когнітивний, операційний та креативний компоненти. Розкриті функціональні елементи та етапи творчого процесу. Виявляються внутрішні та зовнішні чинники, що модифікують його перебіг.

Ключові слова: творчість, музично-творча діяльність, творчий процес, творча особистість, структура творчої особистості, структура творчого процесу.

Статья посвящена рассмотрению вопросов структуры творческой личности и творческого процесса. В структуре творческой личности охарактеризованы мотивационный, когнитивный, операционный и креативный компоненты. Раскрыты функциональные элементы и этапы творческого процесса. Выявляются внутренние и внешние факторы, модифицирующие его течение.

Ключевые слова: творчество, музыкально-творческая деятельность, творческий процесс, творческая личность, структура творческой личности, структура творческого процесса.

The article deals with the structure of the creative person and the creative process. It is noted that modern researches determined a trend, according to which procedural and personal aspects are intertwined. The structure of the creative personality is characterized by motivational, cognitive, creative and operational components. Their set is considered as an integrated set, which is required for productive musical creativity. It presents structural and functional analysis of the creative process and reveals its structure, internal and external factors that modify its course. The creative process is always specific and unique, that is why we should examine only its general features, which distinguish its structural or functional elements, common features and phases of development are detected such, as searching, maturing plan, realization, rationalization and verification. The article highlights the essential features of a creative personality, defines the components of the creative process and its phases. It is noted that the vital need for the creative person is creative activity, and the most typical style of behaviour is creative. The main feature of a creative personality is the presence of creative abilities and creative talents. The idea of personal qualities that define the human capacity for self-affirmation, most clearly manifested in the art is defended. The article also refers to the need of forming the complex skills, which are necessary for successful creative activities including music. The attention is paid to the importance of music and imaginative thinking, the need to develop the ability to implement audio and semantic representation in the composition, arrangement, orchestration and shifting. It is noted that the modern musical creativity requires a high level of acquirement of skills using sound equipment and computer technology. It reveals the need for the formation of the skills of future teachers of music.

Key words: creation, music and creative activities, creative process, creative personality, creative personality structure, the structure of the creative process.

Постановка проблеми. Однією зі складних сучасних педагогічних проблем, яка потребує свого вирішення є формування творчої особистості. Інтенсивний розвиток досліджень проблеми творчості почався ще на зламі XIX–XX ст., й упродовж усього XX ст. вона з різних точок зору вивчалася майже усіма природничими і гуманітарними науками – філософією, історією науки і техніки, соціологією, психологією, мистецтвознавством, політологією, економікою, педагогікою тощо.

Залежно від методології дослідження даної проблеми, наголос, відповідно, ставився на чотирьох основних аспектах: на дослідженні особливостей творчого процесу; внутрішніх і зовнішніх чинників, що модифікують його перебіг; рис творчої

особистості; властивостей продукту творчої діяльності [2, с. 108]. Слід зазначити, що "з позицій психолого-педагогічної науки творчість досліджується у двох головних напрямках – процесуальному та особистісному. У процесуальному напрямку визначаються особливості перетворення суб'єктом предмету творчості, об'єкту творчості, об'єктивної дійсності в цілому. В особистісному – чільне місце посідають якості та здібності особистості як суб'єкта творчої діяльності. Окрім того, значна увага приділяється вивченню особливостей формування мотиваційної сфери, тезаурусу знань, умінь і навичок, характерологічних властивостей самосвідомості особистості тощо" [5, с. 11–12].

Перед дослідниками постає і низка проблем, вирішення яких безпосередньо дозволить дати відповідь на такі принципово важливі питання: Чи можна раціонально описати і пояснити творчість? Наскільки керований творчий процес? Що собою являє творча особистість?

Аналіз досліджень з проблеми. Окреслене коло питань знайшло своє відображення у дослідженнях учених (Л. Виготський, О. Ковальов, Н. Лейтес, О. Лук, О. Любарська, В. Майданов, А. Маслоу, В. М'яшицев, В. Петрушин, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Сисоєва, О. Смоліна, О. Спіркін та ін.). Водночас актуальними лишаються питання визначення структури творчої особистості, виявлення суттєвих ознак, які вирізняють творчу особистість серед інших та дослідження творчого процесу. Відтак **метою** даної **статті** є розкриття та обґрунтування структури творчої особистості та процесу творчості в їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях творчості дедалі виразніше окреслюється тенденція, згідно якої процесуальні й особистісні аспекти переплітаються між собою, створюючи уявлення про єдину систему регуляції та реалізації творчої діяльності [5, с. 13–14]. Особистість постає як динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних і морально-вольових якостей людини, виражених в індивідуальних особливостях її свідомості й діяльності [9, с. 238].

С. Сисоєва вважає, що оскільки особистість є системною якістю індивіда, то творча особистість виступає як підсистема особистості, яка характеризується сукупністю особливих творчих якостей індивіда.

Як зауважує вчена, існує два діаметрально-протилежних підходи до розуміння структури творчої особистості: один (монофакторний) визнає існування певних творчих здібностей; інший (мультифакторний) розглядає творчу особистість як таку, що характеризується сукупністю окремих якостей, набір яких саме і визначає неповторну індивідуальність особистості і вищий ступінь її творчих досягнень [6, с. 115].

У філософському розумінні структура – це спосіб закономірного зв'язку між складовими частинами; сукупність істотних відношень між компонентами всередині цілого та їх відносно стійких зв'язків [10, с. 667].

Ми підійшли до необхідності з'ясування питань: а що ж таке творча особистість взагалі? Що робить її творчою? Чим вона відрізняється від інших людей і що притаманне саме їй?

Щоб отримати на них відповіді і мати цілісне уявлення про даний феномен, варто дати *характеристику* творчої особистості. Вирішення проблеми саме таким чином нами вважається логічним, адже поняття "характеристика" у довідниковій літературі трактується як опис характерних, відмінних якостей, рис, властивостей чого-небудь чи кого-небудь, а вони, на нашу думку, і є саме тими сутнісними ознаками, що притаманні творчим людям.

Вченими зазначається, що творча особистість – це індивід, який має високий рівень знань, потяг до нового, оригінального, вміє відкинути звичне, шаблонне. Для творчої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерний. Для більш чіткого розуміння сутності творчої особистості ми порівняли дві різні вікові категорії – дітей і дорослих. Нашою метою був пошук відповіді на питання: у чому принципова різниця у творчості дітей і дорослих. Аналіз процесу творчості дітей показав, що у них наявні два компоненти – *мотиваційний і креативний*, і для творчої діяльності їм потрібні лише бажання і можливість. Дану двокомпонентну модель ми умовно назвали "хочу – творю". Сформована ж особистість не лише "хоче творити", а й "знає, як творити", "вміє творити" і "творить". З даного твердження логічно випливає, що у структурі

творчої особистості виокремлюються чотири компоненти: **мотиваційний** (хочу), **когнітивний** (знаю), **операційний** (вмію) та **креативний** (творю). Їх сукупність ми розглядаємо як цілісний комплекс, необхідний для продуктивної творчої діяльності.

Головною ознакою творчої особистості є наявність творчих здібностей та обдарованості, які розглядаються як індивідуально-психологічні якості людини, що відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання [4, с. 113]. Разом із тим порівняння результатів творчості (продуктів творчої діяльності) вказує на наявність у них таких необхідних для реалізації творчого задуму складових як знання та вміння того, хто створює. Причому для творчої особистості важливим виступає не об'єм знань, а їх ґрунтовність та системність, оперативність та гнучкість.

Аргументованість даного твердження достатньо проста, адже важко уявити, що глибокий за змістом, образністю і драматургією художній твір може написати людина зі збідненими знаннями.

Важливим виступає і наявність комплексу вмінь необхідних для успішної творчої діяльності. У музичній творчості він представлений такими складовими, як: розвиненість музично-образного мислення, вміння втілювати звуко-символічне уявлення в композиції, аранжуванні, перекладанні, оркестровці, а в сучасній творчості це і вміння використовувати комп'ютерне та звукотехнічне обладнання та вміння застосовувати комп'ютерні технології.

Творча особистість характеризується і високою мотивацією до творчої діяльності. Необхідність займатися творчістю є рушійною силою її активності. У бажанні творити першорядним виступає прагнення до самореалізації та усвідомлення власних творчих можливостей, спрямованість на реалізацію творчих задумів, наполегливість у творчій діяльності.

І все ж визначальним у структурі творчої особистості, на нашу думку, є власне творчий компонент, який характеризується ставленням до творчої діяльності, самостійністю і творчою ініціативністю, продуктивністю творчої діяльності та здатністю до самоаналізу і самооцінки результатів творчої діяльності.

На думку О. Спіркіна, творча діяльність не лише передбачає вже готову, сформовану особистість, а й, навпаки, особистість формується остаточно лише у творчій діяльності. Одне без іншого неможливо. Творчість і особистість – єдиною-нероздільна цілісність [8, с. 303].

Завдяки творчій діяльності безперервно розширюються можливості людини, реалізується історичний розвиток і зв'язок поколінь, а відтак розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини [1, с. 326].

У "Філософському словнику" знаходимо: поняття "структура" у зв'язку з широким застосуванням, набуло важливого методологічного значення. Воно є ... умовою екстраполяції різних способів розв'язання задач з одних галузей науки на інші і є одним з центральних у ...структурно-функціональному аналізі" [10, с. 668]. Керуючись такою думкою, ми можемо зосередити увагу на проблемі, яка не лише пов'язана із визначенням структури творчої особистості, а й на питанні розкриття структури творчого процесу. Ці структури у такому поєднанні та співставленні стають більш зрозумілими, оскільки творча особистість, з одного боку, виявляє свої якісні характеристики у творчій діяльності, а з іншого – творчий процес має свою певну структуру, загальні риси та етапи.

Серед низки питань, які останнім часом порушуються вченими, можна назвати: окреслення сутнісних ознак творчості, визначення компонентів творчого процесу і його етапів, з'ясування чинників, рушіїв, сприятливих умов ефективного перебігу творчого процесу.

Учені виокремлюють основні чинники, які закладають методологічну основу теорії творчості, а саме: з'ясування внутрішнього, психологічного механізму творчості (*як створюється*); урахування особливостей суб'єкта творчості (*хто створює*), його мети, мотивів, інтересів, потреб, завдань (*чому створює*) у світлі конкретних соціально-історичних обставин (*коли створює*), з точки зору умов і передумов різного роду. Не можна нехтувати і специфікою творчих результатів (*що створюється*) [3, с. 13].

О. Смоліна вважає, що пояснити й описати творчий процес навряд чи можливо, оскільки його перебіг є суто індивідуальним, вільним, нерідко спонтанним, у якому вирішальні моменти належать ірраціональним чинникам. Між тим, додає вчена, існують загальні закономірності будь-якої творчості, які можна схематично представити у вигляді наступних фаз: накопичення різноманітного життєвого досвіду; початкове інтуїтивне його осмислення й узагальнення; свідомий аналіз і відбір результатів досвіду з точки зору їх важливості, суттєвості, прагнення духовно змінити об'єкти досвіду; логічна обробка і поєднання результатів інтуїції з ідеями свідомого, узагальнення й особиста інтерпретація всього процесу творчості у цілому; уточнення і розвиток ідей та їх остаточне формулювання [7, с. 4–5]. Зрозуміло, що дана схема, наголошує авторка, не передає всієї складності структури, динаміки, ритміки і періодики, а лише узагальнено фіксує її основні вузли.

С. Сисоєва зазначає, що особливість будь-якого творчого процесу, в результаті якого створюється якісно нове, полягає у тому, що не тільки людина-творець впливає на результат власної творчості, а й сам предмет творчості сприяє подальшому творчому розвитку людини. Далі вчена продовжує: "... творчі можливості людини реалізуються не лише в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження і саморозвитку" [6, с. 11–13]. Принципово важливою є й думка про те, що особистісні якості, які визначають здатність людини до самореалізації, самоствердження, найбільш яскраво виявляються саме у творчості.

Узагальнення означених положень дає підстави говорити про те, що творчий процес є специфічним і малодослідженим феноменом, який характеризується створенням чогось нового та нестандартного, відмовою від шаблонів і стереотипів, створенням матеріальних цінностей і творів мистецтва, відкриттям у науці, раціоналізаторським винаходом у техніці тощо. Саме це приводить до появи нових, часто несподіваних результатів.

Процес творчості завжди специфічний, але має й деякі загальні риси і фази розвитку. Відтак можна говорити про певну структуру творчого процесу (пошук, визрівання задуму, реалізація, обґрунтування й перевірка) [10, с. 684]. Разом з тим, наголошує С. Сисоєва, жорсткого чергування етапів не існує. Тому було б помилкою вважати, що кожний наступний етап починається лише після закінчення попереднього. Кожен із етапів – необхідний і цілісний компонент творчого процесу, але вони постійно проникають один в один, тому на стадії доробки можуть вноситися корективи в початковий задум [6, с. 181].

Методологічно важливим є твердження про те, що з перебігом творчого процесу цілі, які ставить особистість, стають дедалі значущими, і при цьому формується й розвивається сама особистість. Це положення є особливо цінним, оскільки воно розкриває безперервність самостимуляції творчої діяльності, її самодостатність для розвитку творчої особистості.

Узагальнюючи викладене, підкреслимо, що творча особистість виступає як підсистема особистості й характеризується сукупністю окремих якостей. Структура творчої особистості представлена мотиваційним, когнітивним, операційним та креативним компонентами, які тісно переплетені між собою і виступають як єдиний цілісний комплекс, у якому творчий компонент є визначальним. Розкриваючи певні загальні риси та етапи процесу творчості (пошук, визрівання задуму, реалізація, обґрунтування й перевірка), вчені наголошують на умовності такого структурування, оскільки вказаний порядок етапів є лише схематичним.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Коваленко Є. І. До питання про сутність творчості / Є. І. Коваленко // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2001. – С. 108–111.
3. Муха А. І. Процесс композиторского творчества (Проблемы и пути исследования) / А. И. Муха. – К. : Музична Україна, 1979. – 271 с.
4. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 255 с.

5. Остапенко Л. В. Розвиток творчих якостей у студентів-хормейстерів засобами української духовної хорової музики : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Остапенко Л. В. ; Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 1999. – 162 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
7. Смолина Е. А. Современный урок музыки: творческие приемы и задания / Е. А. Смолина. – Ярославль : Академия развития, 2007. – 128 с.
8. Спиркин А. Г. Основы философии : учеб. пособие для вузов / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1988. – 592 с.
9. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
10. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.